Marokkansk familielov- givning som tv-serie

Marokko fik i 2004 vedtaget en ny familielovgivning kaldet Moudawana, der medførte heftige diskussioner i det marokkanske samfund. Men den legale og sociale implementering af lovgivningen er langt fra afsluttet.¹ Som et led i promoveringen lancerede den statsejede kanal al-Aoula en serie om familielovgivningen.

Mounir Ainouz er masterstudent på Institut for tværkulturelle og regionale studier ved Københavns Universitet.

nem 1980'erne og 1990'erne igangsætter kongen en politisk liberalisering, der booster civilsamfundet og den politiske etablisment. Politisk set medfører liberaliseringen en politisk forandring, der kaldes *alternance*. For første gang i Marokkos politiske historie bliver regeringen ledet af USFP-partiet (the Socialist Union of Popular Forces). Efter Hassan IIs død i 1999 overtager Mohamed VI magten, og fortsætter faderens liberaliseringsproces, ved at tillade en større pressefrihed og ved at sætte øget fokus på menneskerettighederne. Én af kongens vigtigste reformer er familielovgivningen, vedtaget i 2004. Reformen illustrerer en redefinition af kønsrollerne og en rekonstruering af det marokkanske samfund. Konge Mohamed VI er i dag landets overhoved og samtidig befolkningens religiøse leder (*amir al-muminin*).²

TEKST: Mounir Ainouz

JEG VIL I DET FØLGENDE undersøge hvordan indføringen af artikel 49 i den nye familielovgivning i Marokko, samt det regeringsstyrede tv-program af den samme reform, er et regeringsstyret svar på politisk pres. Inden jeg retter fokus mod familielovgivningen og tv-serien, redegøres den marokkanske politiske styreform, for at give læseren en bedre forståelse for hvilken rolle monarkiet spiller i den politiske og religiøse sfære.

Det konstitutionelle monarki etableres årene efter landets selvstændighed i 1956, af daværende konge Mohamed V. Efter hans død i 1961 introducerer konge Hassan II i 1962 et multiparti system, der har til formål at fragmentere det politiske system for at sikre regimets fortsatte hegemoni over beslutningsprocesserne i landet. Dermed forviser regimet parlamentets politiske partier til at spille en marginal og underordnet position. Op igen-

Aviser, radio, tv og analfabetisme i Marokko

I kraft af at Marokko etablerer nationalstaten efter afslutningen på den franske kolonialisme indser staten nødvendigheden i, at distancere sig fra den tidligere koloniale politik. Den marokkanske stat indfører en national arabiseringsspolitik med henblik på at modernisere og sætte nyt liv i det arabiske sprog, således at det med tiden kan erstatte fransk. Det betyder ikke at fransk skulle afskaffes helt, men at det skulle spille en sekundær rolle af hensyn til effektiviteten og åbenheden overfor den omgivende verden. Som modvægt til det franske etableres RTM (Radio Télévision Marocaine) for at bevare den kulturelle identitet, nationale enhed og solidaritet ved at indføre berbisk- og marokkansk dialekt (kaldet *darja*) og moderne standard arabisk. RTM får rollen at implementere og forstærke moderne standard arabisk ved at lancere den første radiokanal i 1956 og den første tv-kanal i 1962. Den varie-

rede sprogform i RTM skyldes landets befolkningssammensætning, der hovedsageligt består af arabere og berbere. Berbisk og *darija* fungerer som dagligdagens sprogform og anvendes i det uformelle forum. Derimod er standard arabisk et formelt sprog, der symboliserer selvstændighed, national enhed og identitet og anvendes i det formelle forum. Ud fra en ideologisk vinkel anvendes standard arabisk som et middel for at opnå legitimitet og kulturel enhed, således at det understøtter statens politik og former befolkningens attitude. Medielandskabets anvendelse af det officielle sprog forsikrer dels befolkningen om at forholdene i landet er under kontrol, og dels at det enkelte individ som helhed får sine behov opfyldt.³

I 2005 omdøbes RTM til SNRT (Société Nationale De Radio diffusion et De Télévision) og administrerer i dag 8 tv-kanaler blandt andet satellitkanalen al-Aoula som modtages i Marokko samt i udlandet. Programmerne i SNRT er varierende og behandler emner som religion, politik og kultur et cetera. Sprogformen i tv-kanalerne afhænger af hvilket emne der behandles og hvilket politisk budskab staten ønsker at sende til befolkningen. Marokkansk og berbisk dialekt karakteriseres begge som dialektale sprog, og anvendes i folkemusik, teaterstykker og serier, hvorimod nyheder og politiske- og sociokulturelle programmer sendes på standard arabisk.⁴

Liberalisering af den marokkanske medielov i 2002⁵ har ifølge Steven Heydemann medført en dramatisk stigning af adgangen til medier og internet. Landet gennemgik en revolutionerende periode, idet den teknologiske modernisering skabte en følelse af fremgang hos befolkningen. Det betød at regimet fremstod som åbent og innovativt. Teknologien betød, at befolkningen fik bedre adgang til

informationerne end tidligere. Tilsynecomsten af kommunikationsteknologien har det sidste årti haft en sideeffekt, idet den bevirkede en stigning af private medieudbydere som svækkede regimets officielle informationskontrol. I realiteten undergravede private udbydere regimets mulighed for at dominere den marokkanske medieverden med hensyn til definition af medieindholdet og politik. Presset fra de nye medier tvinger regimet ud i et ukendt terræn, hvor det konstant skal retfærdiggøre dets politik, forsvare dets handlinger og imødegå offentlighedens frustrationer.⁶

For at modvirke presset fra forskellige medieaktører har regimet blevet tvunget til at kontrollere og styre offentlighedens adgang til

⊙ ⊙ ⊙

Familielovgivningen i 2004 sendte et klart signal til befolkningen at regimet har valgt at fokusere på kvinderne.

⊙ ⊙ ⊙

de nye kommunikationsteknologier.⁷ Det foregik ved at regimet tilrettelagde en strategi, der havde til formål at sikre dets eksistens ved udvælgelse af selektive reformprocesser der nationalt giver et positivt omdømme.⁸

Et eksempel på dette er implementering af familielovgivningen i 2004. Den sendte et klart signal til befolkningen at regimet har valgt at fokusere på kvinderne, og som resultat har det opgraderet regimets legitimitet hos befolkningen. For regimet er det vigtigt at være på forkant med hensyn til hvilke reformer der skal implementeres.⁹

Serien «Sagen om familielovgivningen»

Jeg skal her undersøge hvordan tv-kanalen al-Aoula belyser artikel 49 i familielovgivningen.

Kanalen sender hver søndag aften kl. 21:45 en fiktionsserie, der giver borgeren et indblik i tidligere retssager. En af dem omhandler Sagen om familielovgivningen.¹⁰ I serien veksles mellem de to sprogformer, standard arabisk og *darja* afhængig af om begivenheden er formel eller uformel. Jeg vælger at dele fiktionsserien i fire faser, for klarheds skyld.

I den første fase af tv-serien, som varer to minutter, introduceres familielovgivningssagen af højesteretsdommeren Rachida Afrod på standard arabisk. Over for seeren redegør hun for casen som serien skal formidle og bearbejde. Hun fremhæver i korte træk formålet med implementeringen af familielovgivningen og hvilken artikel der behandles i serien. Herefter nævner Rachida, at sagen omhandler en familie bestående af far, mor og tre børn hvor ægteskabet har varet i 35 år. Den anden fase i tv-serien, der varer 50 minutter, behandles den aktuelle case på *darja*. Den strækker sig over en længere periode, det vil sige at seeren følger familien fra børnene er små til de er voksne. Familien bor i en lille lejlighed, der dels fungerer som et hjem og dels som en arbejdsplads for hustruen Lekbira, der sent på natten med dårlig belysning syr marokkanske kjoler, som hun sælger til butikker og naboer. En af hendes faste rutiner er at stå op om morgenen for at sende børnene til skolen. Processen gentager sig hver eneste hverdag uden ægtefællens hjælp. Lekbira påtager sig børneopdragelsen, det huslige arbejde og indkøb. Hun er altid på farten, mens ægtemanden Tahir lever livet som «ungkarl». Til daglig arbejder Tahir som altmuligmand i et mindre firma. Familien fører en stram økonomi, hvor begge er nødsaget til at arbejde for at klare dagligdagens udfordringer. I serien er det Lekbira der udviser ansvarlighed. Hun forsøger med hendes månedsløn

at lægge nogen penge til side, hvorimod Tahir bruger en del af sin månedsløn på cafe-ture og på køb af gaver til unge kvinder. Af og til udviser han arrogance og uansvarlighed overfor familien, idet han undlader at bidrage til familiens underhold. Han er mere optaget af livet udenfor hjemmets fire vægge og indleder i to tilfælde nye forhold til yngre kvinder, noget som skyldes hans ønske om at blive gift med kone nummer to. Lekbira tiltænkes at varetage hjemmets opgaver, hvorimod den nye kone skal behage Tahir. Dette er Lekbira selvfølgelig ikke bekendt med. Foruden drømmen om en ny kone har Tahir en drøm om at købe en sommerresidens, men hans opsparing rækker ikke til købet uden hjælp fra Lekbira. Han præsenterer derfor en aften sin ide overfor hende. Hun indvilliger i at bidrage til residensen kun og hvis hendes navn også står i kontrakten. Betingelsen imødekommes ikke, men hun indvilliger alligevel i at støtte købet. En periode efter at parret har købt residensen sidder de en aften og drikker te. Mens teen drikkes, konfronteres Lekbira med Tahirs ægteskabsplaner. Tahirs ønske bliver hurtigt afvist og Lekbira bryder ud i raseri og gråd. Hun gør ham opmærksom på, at hun føler sig forrådt. Her fremstilles Tahir som en kynisk ægtemand, der fuldstændig affejer Lekbiras følelser og sorg. Alligevel er Tahir fast besluttet på at gifte sig, med eller uden hendes accept. Lekbira er derfor nødsaget til at flytte fra hjemmet og giver i første omgang afkald på boet. Tahir overtager boet og vælger at gifte sig med Salwa. Salwas indtræden i Lekbiras tidligere private regi, frustrerer hende i en grad at det for alvor går op for hende at et søgsmål mod Tahir er nødvendig for at tilkæmpe sig sine rettigheder.

Den tredje del af serien varer omkring 15 minutter og foregår i en retssal, hvor seeren

for alvor bekendtgøres med artikel 49 i familielovgivningen. Samtalerne mellem parterne – advokaterne, dommerne og kongens repræsentant – foregår på standard arabisk således at seeren endnu en gang identificerer sig med familieloven og dermed statens politik. Under afhøringerne af Lekbira og Tahir besvarer de spørgsmålene på *darija*, idet produceren stadig ønsker at seeren identificerer sig med dem. Producenten tillægger retssagsseancen en stor betydning dels ved at problematisere hele hændelsen foregået mellem ægtefællerne og dels ved at klarlægge betydningen og forståelsen af artikel 49. Han vælger yderligere at fremhæve vidnernes forklaringer som er et vigtigt aspekt i artikel 49, idet forklaringerne underbygger ægteparrets versioner. Et andet vigtigt aspekt under retssagen er tilstedeværelsen af kongens repræsentant der i afslutning af retssagsprocessen anmoder retten i lyset af sagens indhold om at gøre brug af artikel 49 i familielovgivningen. Han lægger en form for *empowerment* bag familielovgivningen dels ved hans tilstedeværelse i retten og dels ved at understrege kongens bemyndigelse til loven. Han er garant for at retten handler i overensstemmelse med artikel 49 i familielovgivningen implementeret i 2004.

Artikel 49 præciserer at ægtefællernes særeje som bringes med i ægteskabet er deres respektive eje. Ægtefællerne skal under indgåelsen af ægteskabskontrakten underrettes af Adoul (giftefogeden) om muligheden for erhvervelse af en særskilt fælleseje-pagt under ægteskabet. Såfremt en sådan skriftlig aftale ikke foreligger, tages generelle standarder for dokumentation i brug, hvorved der tages hensyn til hver enkelt ægtefælles udførte arbejde, bestræbelserne, såvel som ansvarlighed påtaget i udvikling af familiens aktiver.¹¹

Ud fra artikel 49 danner dommeren et hel-

hedsbillede af sagen ved at vurdere ægtefællerne og vidnernes udsagn, med henblik på deling af boet. Retten giver parterne mulighed for, at redegøre for deres sag overfor dommeren i overensstemmelse med rettens juridiske regler. Dommen afsiges ikke ud fra følelsesmæssige hensyn, men ud fra fremlæggelsen af faktuelle kendsgerninger der fremhæves under retssagen. Den fjerde og sidste fase, der varer to minutter, afsluttes af Rachida Ahfod på standard arabisk for igen at legitimere statens politik og handlinger. Rachida opridses i korte træk sagens hovedpunkter og fremhæver, at retten tilkender Lekbira hendes rettigheder som husmoder ved brug af artikel 49 i familielovgivningen. For at sætte sidste punkt på historien gengiver hun at loven definerer rettigheder og pligter for mænd og kvinder der har til formål at beskytte familien som institution.

Signifikante aspekter i familielovgivningen

Det marokkanske retssystem tilkender Lekbira hendes rettigheder, i fuld overensstemmelse med artikel 49 i familielovgivningen. Jeg vil derfor, inden der gives en analytisk gennemgang af tv-serien, gøre rede for baggrunden for implementering af familielovgivningen og dernæst sammenligne elementerne i den gamle og nye familielov.

Først og fremmest beskriver familielovgivningen individets rettigheder og forpligtelser inden for familien. Endvidere omfatter den en række aspekter som ægteskab, arv, formynderskab, skilsmisse og økonomisk underhold. Den marokkanske familielov har siden etablering af nationalstaten i 1956 spillet en central, reel og symbolsk rolle. Kodifikationen, som både er en social og politisk konstruktion, rejser fundamentale spørgsmål om kvindens rolle og familiens status i samfundet. Debat-

ten om kvinden og familiens status har været til diskussion siden den første *Code of Personal Status* (*Mudawwanat al-Ahwal al-shakhsiyya*) blev vedtaget i 1957–1958. Det er en lovgivning, der kalder til forening af landets muslimer og som symboliserer en national og en islamisk identitet efter selvstændigheden ved at affeje tidligere familieleve, implementeret af koloniale magter. *Code of Personal Status*, eller *Mudawana*, anses for at være en af landets vigtigste love vedtaget siden dets selvstændighed. Mens en række andre love blev sekulært funderet, blev familielovgivningen vedholdt baseret på islamisk lovgivning. Léon Buskens karakteriserer lovens tiltag lig med bevarelsen af det patrialske familie model, idet ægtemanden besidder den dominerende rolle over hustruen og børnene. Ægtemandens dominans afspejles i alle familielivets aspekter, hvorved hustruen gengælder mandens forsørgelse af familien og beskyttelse med adlydelse og familieførørgelse et cetera.¹² De mest signifikante uligheder mellem kvindens rettigheder og forpligtelser i ægteskabet vedtaget i 1957–58 og 2004 kan illustreres ved at sætte signifikante formuleringer op mod hinanden. Den første formulering i 1957–58 siger at minimumsalderen for indgåelse i et ægteskab er 15 år for piger og 18 år for drenge. Dette er i 2004 ændret til at kvinden og manden begge først kan indgå et ægteskab ved 18-årsalderen. Er ægteskabsalderen under 18 år kræver det i dag en dommers godkendelse.

Det andet element er at manden kan giftes med fire koner uden den første kones samtykke, dernæst at en given monogami klausel i ægteskabskontrakten kan brydes. Elementet er ændret således at det i 2004 er nødvendigt med en juridisk autorisation for at gifte sig med kone nummer to. Dette kræver at den første kone er tilstede når en autorisations

ansøgning gives. Det nye aspekt er således at den første kone ved indgåelse af et ægteskab kan stille et monogami klausul som betingelse i ægteskabskontrakten.

Det tredje element fra 1957–58, er at manden er den juridisk ansvarlige i hjemmet og konen er juridisk forpligtet til at adlyde manden. Til gengæld er manden juridisk forpligtet til at støtte konen økonomisk. I 2004 ændres det til et princip om lighed mellem man-

◎ ◎ ◎

Kvindens adlydelse af manden blev afskaffet, men manden er stadig påkrævet at støtte konen økonomisk.

◎ ◎ ◎

den og konen, ved at de har fælles ansvar i familien. Således blev kvindens adlydelse af manden afskaffet, men manden er stadig påkrævet at støtte konen økonomisk.

Det fjerde element fra 1957–58 siger at manden kan forstøde konen ved en mundtlig tilkendegivelse, uden en årsag eller juridisk kontrol. Ved en sådan handling er konens tilstedeværelse ikke påkrævet. I 2004 er det påkrævet at forstødelsen af konen finder sted under et retsligt tilsyn, og at konen er tilstede.

Det femte element er, at børn kun kan erverve marokkansk nationalitet gennem faderen. Dette er ændret i 2004 således at et barn hvis far er ikke-marokkaner og moderen er marokkaner kan barnet ansøge om marokkansk nationalitet gennem moderen.

Alt i alt har den nye familielovgivning givet retssystemet en større rolle end den tidligere familielovgivning gav i 1957–58. Retssystemets formål er at opretholde retfærdighed, således at familien som institution beskyttes. Ydermere forøger det juridiske retssystem forsoningschancerne mellem ægtefællerne ved

MOUNIR AINOUS

en eventuelt konflikt i form af dommerens tilstedeværelse, der kan mægle mellem manden og konen.

Opfordringer til ændring af lovgivningen

Opfordringer til en reformændring af lovgivningen fandt sted i starten af 1980'erne, hvor kvindens status i familien og samfundet blev til genstand for offentlig debat og derved knyttet til kampen for menneskerettighederne. Først i årene 1992–93 lancerer reformistbevægelsen UAF (The Union for Feminine Action) et nationalt andragende, der indsamlede

◉ ◉ ◉

*Regimet formår som helhed at fremstå
som værende åben for en ændring af
det patriarkalske samfund.*

◉ ◉ ◉

en million underskrifter for at reformere loven, således at den tilpasses nutidens samfund. Det medførte, at kønsproblematikken for første gang i Marokkos historie blev bragt op til debat og diskussion på den politiske scene. Debatten blev til et politisk anliggende, der førte til kritiske røster fra den islamistiske fraktion *Jamaat al Islah wa al Tajdid* (Association for Reform and Renewal) og enkelte religiøse lærde fra Ministeriet for Religiøse og islamiske anliggender, idet de betegnede UAFs petitions kampagne for uislamisk. I frygt for at debatten blev politiseret og religioniseret nedsatte Hassan II en kommission for at dæmpe kontroverserne. I 1993 bekendtgjorde kongen en reformændring af familielovgivningen, der ifølge kvindeorganisationerne ansås for at være minimale.¹³

Den egentlige og signifikante reformændring af familieloven sker efter at konge Mohamed VI bestiger tronen i 1999.¹⁴ Hans

tilgang tilskynder kvindeorganisationerne til at lægge yderligere pres på den daværende regering.¹⁵ Regeringen præsenterer i 1999 «The National Plan for the Integration of Woman to Development»¹⁶ for at forbedre kvindens status gennem vidtrækkende lovgivningsreformer. Dette skridt fra regeringen skaber en åben konfrontation mellem liberalisterne og konservative marokkokanere i sådan en grad at diskussionerne for og imod reformen kulminerer i år 2000, med kæmpe demonstrationer i Marokkos største byer. Regeringen kaster håndklædet i ringen og Mohamed VI overtager forslaget og nedsætter en kommission, der har til opgave at forberede en reformændring af familielovgivningen.¹⁷ I 2003 videregiver kommissionen forslagene til Mohamed VI, hvorefter forslaget forlægges parlamentet og vedtages i 2004. Kongen tilkendegiver, at reformen bliver til «at frigøre kvinder fra de uretfærdigheder de lider under, udover at beskytte børns rettigheder og sikre mænds værdighed».¹⁸ Den historiske begivenhed bliver hurtigt efter vedtagelsen af loven lanceret i aviser, tv, seminarer, workshops et cetera.¹⁹

Statens promovering af tv-serien

Koncernen SNRT forsøger gennem de otte tv-kanaler at kapre de nuværende og kommende tv-seere, så de ikke skifter over til andre arabiske tv-kanaler, der ligesom de marokkanske tv-kanaler byder på nyheder, serier, dokumentar og musik. SNRT er bevidst om, at der er en række krav fra seerne der skal opfyldes, ellers flygter de væk. En af måderne at fange seernes opmærksomhed på, er ved at formidle familielovgivningen ikke i form af tegnefilm, dokumentar eller reportage, men i form af fiktion, således at den rammer et bredere lag af samfundet. Ydermere sendes tv-serien en søndag

Marokkansk familie.

aften hvor de yngste familiemedlemmer ligger i sengen. Det er tidpunktet hvor de voksne i familien har fjernsynet tændt og ser en god dramaserie, hvor kendte marokkanske skuespillere er medvirkende. Producenten sigter efter en bestemt målgruppe, der ikke kun omfatter intellektuelle marokkanere, men også den almene marokkaner. For at ramme det brede lag af tv-seere har producenten fravalgt at benytte det franske sprog eller den berbiske dialekt i serien, som også benyttes i SNRTS tv-kanaler. Producenten vælger, at formidle familielovgivningen på darija og standard arabisk. Dialekten forstås hovedsageligt af den marokkanske befolkning hvorimod standard arabisk forstås kun af en mindre gruppe i landet.

Det interessante ved den første fase af serien, er at den foregår på standard arabisk og ikke på marokkansk dialekt. Producenten benytter standard arabisk fremfor *darija*, så

den marokkanske befolkning bedre kan identificere sig med familieloven. Idet standard arabisk er nationens formelle sprog kan regimet bedre opnå legitimitet i befolkningen og dermed have lettere ved at forme befolkningens attitude med hensyn til familielovgivningen. For producenten er det vigtigt, at der fra seriens begyndelse skabes en kulturel enhed og national følelse hos alle befolkningsgrupper, således at ingen forbigås og derved understreges, at det er i nationens interesse at lovgivningen er blevet implementeret.

Producenten retter i seriens første sekunder kameraets linse mod hovedrolle indehaveren Lekbira, der sidder og syer sent på natten. Hun fremstilles som en hårdt arbejdende kvinde, der medvirker til opretholdelsen af familiens eksistensgrundlag, med andre ord en hustru der vælger at kæmpe hårdt i 35 år ved at bidrage økonomisk, på trods af hendes uformelle job som syer. Alligevel er det mode-

ren der trækker det korteste strå, da Tahir indgår sin andet ægteskab med den unge kvinde Salwa. Hun mister i første omgang retten til boet. Serien fremstiller Lekbira som den store taber i dette spil på trods af at det er hende, der ofrer sig for familien. Tahir fremstilles derimod som vinderen af ægteskabsstridigheden på grund af måden hvorpå den patriarkalske familie model er opbygget i Marokko. Til hendes frustration lader Lekbira sig skille fra Tahir, men produceren vælger ikke at afslutte tv-serien, på trods af at der er en vinder og en taber. Han vælger at lade tv-serien fortsætte for at gøre den marokkanske seer opmærksom på, at der eksisterer en artikel 49 i den nye familielovgivning, der specifikt behandler denne problemstilling. I serien vælger produceren at gøre Lekbira og ikke Tahir til genstand for debat. Det er den hårdt arbejdende husmoder, der fremhæves i hele serien, idet hendes rettigheder efter hun vælger at skilles overtrædes af en ægtemand der efter 35 års ægteskab ikke ønsker at dele sit bo. Lekbira er personen i serien, der bedst formidler paragraf 49 i lovgivningen, i kraft af hendes rolle som det svage køn i den patriarkalske familie. Hendes rettigheder efterleves til trods for måden hvorpå den patriarkalske familiestruktur er opbygget, alene på grund af implementeringen af paragraf 49, der tilgodeser begge parter i en skilsmisssag. Produceren formår at anvende en tv-serie om familielovgivningen til at signalere til borgerne, at den patriarkalske familiestruktur er under omstrukturering i ledelse af regimet. Et andet interessant aspekt er retssystemets behandling af artikel 49. Produceren følger under retssagen den røde tråd, ved konstant at fokusere på tre led, nemlig regimet i kraft af kongens repræsentant, familielovgivningen og husmoderen. At det lige netop foregår i en tv-serie gør sagen

mere interessant, idet serien på samme tid behandler og formidler lovgivningen i en grad at det opgraderer regimets legitimitet overfor befolkningen og politiske aktører. I realiteten er der en anden vinder foruden Lekbira, nemlig regimet, som implementator af familielovgivningen. Der illustreres overfor tv-seeren at kvinden i familien nu har samme rettigheder som manden. Regimet formår som helhed at fremstå som værende åben for en reformændring af det patriarkalske samfund ved at vedtage en familielovgivning.

Reformens effekt på Marokkos fremtid

Reformændring af familielovgivningen har krævet store menneskelige ressourcer af kvindeorganisationerne i Marokko. Organisationerne har påvist at en ihærdigt og langvarig kamp i sidste ende resulterer i signifikante ændringer af familielovgivningen. I og med at regimet har medvirket til en reformændring af familielovgivningen, vil det betyde at andre interesseorganisationer i fremtiden vil kopiere kvindeorganisationernes fredelige demonstrationer og strategi. Her kan der være tale om interesseorganisationer der ønsker et retssamfund, radikale politiske reformer eller afskaffelse af korruption. Regimets implementering af familielovgivningen har igangsat en irreversibel proces, der i fremtiden kan påvirke den politiske magtbalance. Magtbancen kan muligvis have en negativ effekt på regimets legitimitet, men dette afhænger dels af hvor dygtig regimet er til at forny sig selv og dels om det formår at give indrømmelser til civilsamfundet når det er påkrævet. Ved at benytte en tv-dramaserie kan artikel 49 i familielovgivningen dels medvirke til fornyelse af regimets legitimitet, samt informere borgeren om den vedtagne familielov. Implementering af familieloven og regimets legitimitetsforny-

else har som helhed en afgørende rolle for bevarelsen af den nationale enhed opbygget efter selvstændigheden og etableringen af nationalstaten i 1956. Familien spiller en vigtig rolle efter selvstændigheden og er dermed afgørende for regimets overlevelse i dag.

• f •

- 1 Elliot, Katja Zvan: "Reforming the Moroccan Personal Status Code: A Revolution for Whom?", i *Mediterranean Politics*, Vol. 14, No. 2, s. 213–227, Juli 2009.
- 2 Sater, James N.: "Morocco – Challenges to tradition and modernity". USA & Canada, Routledge 2010 s. 172.
- 3 Ennaji, Moha: "Language and ideology: Evidence from Media discourse in Morocco", i *Social Dynamics*, 25:1, s. 150–161 (1999).
- 4 Ennaji, Moha: "Language and ideology: Evidence from Media discourse in Morocco", i *Social Dynamics*, 25:1, s. 150–161 (1999).
- 5 Douai, Aziz: "Obstacles to a new Moroccan Press Code" i *Carnegie Endowment*, 10. November 2009.
- 6 Heydemann, Steven: "Upgrading authoritarianism in the Arab world", i *The Saban Center for Middle East Policy at The Brookings Institution*, Number 13, October 2007, s. 1–38.
- 7 Monjib, Maati: "Moroccan Methods to Silence Press", i *Carnegie Endowment*, 17. November 2010.
- 8 Heydemann, Steven: "Upgrading authoritarianism in the Arab world", i *The Saban Center for Middle East Policy at The Brookings Institution*, Number 13, October 2007, s. 1–38.
- 9 Kausch, Kristina: "The European Union and Political Reform in Morocco", i *Mediterranean Politics*, 14:2, 2009, s. 165–179.
- 10 For mere information se: <http://www.moroccanmp3.com/video/watch.php?id=3602>
- 11 "The Moroccan Family Code (Moudawana) of February 5, 2004" <http://www.hrea.org/moudawana.html>
- 12 Buskens, Léon: "Recent debates on family law reform in Morocco: Islamic law as politics in a emerging public sphere", i *Islamic Law and Society*, Vol. 10, No 1, s. 70–131 (2003).
- 13 Harrak, Fatima: "The History and Significance of the New Moroccan Family Code", i *Buffett Center, Institute for the Study of Islamic Thought in Africa (ISITA) – Working Paper No. 09–002 marts 2009.*
- 14 Ottoway, Marina & Dunne, Michele: "Incumbent Regimes and the 'Kings Dilemma' in the Arab World: Promise and Threat of Managed Reform", i *Carnegie Endowment*, number 88, december 2007.
- 15 Wuerth, Oriana: "The Reform of the Moudawana: The Role of Women's Civil Society Organizations in Changing the Personal Status Code in Morocco", i *Hawwa*, Volume 3, Number 3, s. 309–333 (25) (2005).
- 16 Sater, James N.: "Changing politics from Below? Women Parliamentarians in Morocco", i *Democratization*, Vol.14, No.4, s. 723–742 (2007).
- 17 Wuerth, Oriana: "The Reform of the Moudawana: The Role of Women's Civil Society Organizations in Changing the Personal Status Code in Morocco", i *Hawwa*, Volume 3, Number 3, s. 309–333 (25) (2005).
- 18 Harrak, Fatima: "The History and Significance of the New Moroccan Family Code", i *Buffett Center, Institute for the Study of Islamic Thought in Africa (ISITA) – Working Paper No. 09–002 marts 2009.*
- 19 Harrak, Fatima: "The History and Significance of the New Moroccan Family Code", i *Buffett Center, Institute for the Study of Islamic Thought in Africa (ISITA) – Working Paper No. 09–002 marts 2009.*